

Polygamní manželství a zákon o azylu

Renáta Klečková*

ÚVOD

V souvislosti s § 13 zákona č. 325/1999 Sb., o azylu, je zajímavá teoretická úvaha nad postavením polygamního manželství v českém právním řádu obecně. Je možné přiznat azyl za účelem sloučení rodiny i několika manželkám (manželům) současně? Práva vztahující se k manželství se váží k osobnímu statusu. Tudíž se otázka platnosti manželství, jakožto soukromoprávního vztahu s cizím prvkem, řídí zákonem č. 67/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním (ZMPSP), ledaže existuje přímá úprava v platné mezinárodní smlouvě. Azylová agenda je věcí správního práva, které ovšem musí reflektovat mezinárodní uprchlické právo,¹ azylovou legislativu EU,²

stejně jako další relevantní mezinárodní instrumenty.³ S aplikací cizí právní normy hrozí pronikání netradičních institutů rodinného práva do českého právního prostředí. Proto si lze otázky položit následovně:

1. Brání aplikaci cizí právní normy zakládající polygamii (polyandrii) institut výhrady veřejného pořádku v podobě ust. § 36 ZMPSP?
2. Co lze chápat pod pojmem správní uvážení a neurčité právní pojmy v oblasti správního práva (má správní orgán rozhodující o přiznání azylu i jiné možnosti odmítnutí přiznat azyl polygamnímu manželství)?
3. Jaký vliv v tomto určení sehrává právo cizince na respektování rodinného života?

* Mgr. Renáta Klečková, doktorandka Právnické fakulty Masarykovy univerzity Brno, katedry mezinárodního a evropského práva

¹ Úmluva o právním postavení uprchlíků z 1951 a Protokol z 1967 byly vyhlášeny ve sbírce zákonů pod č. 208/1993 Sb.

² Směrnice Rady 2003/86 EC z 22. 9. 2003

Směrnice Rady 2004/83/EC z 29. 4. 2004.

³ Zejména normativní ustanovení chránící rodinu a rodinný život.

1. RODINA

1.1 MODELY RODINY

Na základě kulturní divergence lze rozlišovat několik základních modelů rodiny. Západní konstrukce je koncepcí nukleární rodiny. Jiný pohled na rodinu má africká kultura, kde základem rodiny jsou manželé a jejich děti, přičemž manželství je polygamní svazek dvou rodů. Převládá polygamie, ale u některých kmenů se lze setkat i s polyandrií.⁴

Obdobně polygamní manželství je v islámské kultuře, kde jeden muž může pojmout maximálně čtyři zákonné manželky. V řadě států je stále aplikováno na občanské a rodinné záležitosti islámské zvykové právo *šaría*. Islámské rodinné právo je založeno na patriarchálním principu kde muž má privilegované postavení. Platí zde zákon neomezené autority hlavy rodiny. Nadřazené postavení muže nad ženou je vyjádřeno v koranických sútrách č. 2, verš 228 a č. 4, verš 38/34.⁵

1.2 DEFINICE RODINY

V mezinárodním právu nemůžeme mluvit o jednotné definici rodiny. Její podoba závisí na kulturním prostředí a z tohoto pohledu pak ve smyslu „právním“ můžeme rodinu chápat jako institucionalizovanou formu soužití založenou vnitrostátním právem na základě právní skutečnosti (např. narození, osvojení, určení otcovství, uzavření manželství atd.). V tomto pojetí tedy právo chrání jen takovou rodinu, kterou samo vytváří. Způsob ochrany a vymezení pojmu rodina je více méně ponechán v diskreci každého státu, kde však přesto mezinárodní právo vytváří jistý základní normativní rámec.⁶ Výbor pro lidská práva v obecné rozpravě k čl. 17 a 23 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech prohlásil, že termín „rodina“ musí být

vykládán tak, aby zahrnoval všechny členy rodiny, jak je společností rozuměna v účastnické zemi⁷

Oproti tomu rodinný život je jev dynamický. Jev, který dává konkrétní podobu rodinným vztahům. Odrazí v sobě prvek efektivity a primárně je založen na fakticitě.⁸ Rodinný život je legitimní do té míry, pokud nepřekračuje veřejný pořádek v dané společnosti.

1.3 NORMATIVNÍ PODOBA PRÁVA NA RODINNÝ ŽIVOT

Právo na respektování rodinného života před svévolným nebo protiprávním zasahováním orgánů veřejné moci je obsaženo v celé řadě mezinárodních dokumentů.⁹ Jedná se o základní lidské právo, které však není absolutní. Je derogovatelné a současně omezené limitačními klauzulemi.¹⁰

Zatímco Mezinárodní pakt o občanských a politických právech chrání rodinu před svévolným a protiprávním zasahováním orgánů veřejné moci, Evropská úmluva o lidských právech povoluje výjimky ze zákazu zasahování do rodiny a rodinného života pouze z důvodu veřejného zájmu. Úmluva o právech dítěte uznává jako jediný legitimní důvod zásahu do rodiny zájem dítěte. Tyto důvody omezení (tzv. *neurčité pojmy*) jsou však úmluvami formulovány velmi neurčitě a široce, takže poskytují státům dostatečnou volnost při jejich interpretaci a aplikaci.

2. POLYGAMIE A MEZINÁRODNÍ PRÁVO SOUKROMÉ

2.1 STATUSOVÁ PRÁVA

Na mezinárodním právu soukromém leží úkol vyřešit prejudiciální otázku ve vztahu k statusovým prá-

⁴ HUNGER, P., KALVODOVÁ, V., *Afroasijské právní kultury*, MU–Brno, 2002.

⁵ KOPECKÝ, R., *Hlavní instituty islámského rodinného práva*, Právník, ročník CXLII, číslo 10.

⁶ Například Úmluva o souhlasu k manželství, nejnižším věku pro uzavření manželství a registraci manželství stanoví minimální požadavky pro úpravu manželství, jakožto trvalého svazku mezi mužem a ženou vzniklým na základě svobodného souhlasu, omezené minimálním věkem. Úmluva o státním občanství vdaných žen garantuje zvláštní naturalizační postup na základě žádosti cizinky. Podle Úmluvy o odstranění diskriminace žen mají smluvní strany závazek přijmout veškerá příslušná opatření k odstranění diskriminace žen ve všech věcech týkajících se manželství a rodinných vztahů a zejména zajistí, na základě rovnoprávnosti mužů a žen: stejné právo na vstup do manželství, stejné právo svobodně si vybrat manžela a vstoupit do manželství pouze se svobodným a plným souhlasem, stejná práva a povinnosti po dobu trvání manželství a při jeho zániku, stejná rodičovská práva a povinnosti bez ohledu na jejich manželský stav, ve věcech týkajících se jejich dětí. Ve všech případech musí být zájmy dětí prvořadě.

⁷ Human Rights Committee, *General Comment No. 19 on Article 23(5)*, ops. Note 25, JASTRAM, K., NEWLAND, K.: Family unity and refugee protection, in, FELLER, E., TURK, V., NICHOLSON, F. (eds.): *Refugee Protection in International Law*, UNHCR's *Global Consultations on International Protection*, Cambridge University Press, Cambridge, forthcoming 2002, p. 555–609.

⁸ Evropský soud pro lidská práva, *Marckx v. Belgium/1979/*.

⁹ Články 17, 23 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech
články 9, 10, 22 Úmluvy o právech dítěte
článek 8 Evropské úmluvy o lidských právech
článek 16 Evropské sociální charty
článek 17 Americké úmluvy o lidských právech (1969)
článek 18 Africké charty lidských práv (1981)
články XXIII. a XXV Africké charty o právech dítěte (1990).

¹⁰ Stov. SUDRE, F., *Mezinárodní a evropské právo lidských práv*, MU–Brno, 1997.

vím. Tedy zodpovědět otázku jakým právním řádem se řídí osobní status cizince. Kolizní normy §§ 19–31 ZMPSP používají zejména hraničního určovatele *lex patriae* (státní občanství). Ovšem nesmíme opomenout přímou metodu určení. Takovouto přímou normou je čl. 12 Úmluvy o právním postavení uprchlíků z roku 1951.¹¹

2.2 VÝHRADA VEŘEJNÉHO POŘÁDKU

Z prvku multikulturality vznikají *soukromoprávní* poměry s mezinárodním prvkem a dochází k pronikání cizích soukromoprávních institutů (cizích hodnot) zejména rodinného práva do českého právního prostředí. Tyto důsledky musí vnitrostátní právní řád řešit a právě zde sehrává mezinárodní právo soukromé v podobě ustanovení § 36 ZMPSP důležitou „obranou roli“ v podobě institutu výhrady veřejného pořádku. Kučera uvádí, že výhrada veřejného pořádku je ustanovením právního řádu, které umožňuje a také zavazuje odmítnout výjimečně použití ustanovení právního řádu, kterého se má v daném případě použít na základě tuzemské kolizní normy, jestliže by účinky tohoto použití v oblasti tuzemského právního řádu byly zásadně nepřijatelné.¹²

Dle Rozehnalové výhrada veřejného pořádku umožňuje orgánu rozhodujícímu v konkrétním případě odmítnout aplikaci normy zahraničního práva na niž odkazuje kolizní norma mezinárodního práva soukromého, pokud tyto účinky aplikace, by byly v rozporu (**pravidelně určité intenzity či stupně**) s veřejným pořádkem *loci fori*.¹³ Pro aplikaci výhrady veřejného pořádku tak musí být splněny kumulativně 3 podmínky: *soukromoprávní vztah obsahující mezinárodní prvek, cizí aplikované právo, rozpor aplikace s veřejným pořádkem fori*.¹⁴

Při hodnocení, zda jsou v konkrétním případě splněny podmínky pro použití § 36 ZMPS, bude záležet na míře intenzity vztahu, který má posuzovaný případ k tuzemsku. Dle Kučery, čím bude vztah silnější, tím je větší nebezpečí nežádoucích důsledků. A výhrada veřejného pořádku se použije zejména u institutů rodinného práva.¹⁵

Je nesporné, že monogamie je jednou ze základních hodnot křesťanství. Je ovšem tato hodnota natolik silná, že spadá do veřejného pořádku z hlediska mezinárodního práva soukromého?

Má existence polygamního manželství cizinců, kte-

ré český právní řád pouze respektuje a nikoliv zakládá, potřebnou intenzitu pro uplatnění výhrady veřejného pořádku?

Jaký vliv v tomto určení sehrává právo cizince na respektování rodinného života?

Tím, že přiznáme polygamnímu manželství práva související s určitým právním postavením, ještě to automaticky neznamená, že polygamií konstitutivně zakládáme. Tímto uznáním pouze deklarujeme již stávající právní stav.

Právo na respektování rodinného života chrání stávající rodinný život, nikoliv právní normy cizinceva právního řádu, které mu dovolí uzavřít polygamní manželství. Tudíž uzavření polygamního manželství na území ČR, by dozajista bránila výhrada veřejného pořádku. Ale může výhrada veřejného pořádku bránit již fakticky legálně a legitimně založenému vztahu? Tito „polygamisté“ jsou stále cizinci a proto se jejich osobní status i nadále řídí podle určení kolizních norem mezinárodního práva soukromého. Základním problémem tedy je důsledek existence polygamního manželství v monogamní společnosti. Vzhledem k tomu, že postavení azylantů je obdobné trvalému pobytu, jsou s ním spojeny nároky na dávky sociální podpory, možnost zaměstnání atd., tak by polygamie eventuelně ve vztahu k veřejnému právu mohla znamenat určité administrativní těžkosti. Právní problém by mohl nastat až v souvislosti s naturalizací. Z těchto polygamních cizinců by se stali čeští občané (tedy čeští občané žijící ve státě zlegalizovaném polygamním manželství.) Trestní zákon v ust. § 210 zakazuje pouze uzavření nového manželství v době trvání dalšího manželství, ale byl by to případ těchto polygamistů?

Nabízeným řešením je, že již dříve existující polygamní manželství z hlediska výhrady práva veřejného nedosahuje potřebnou intenzitu, aby došlo k aplikaci tohoto institutu mezinárodního práva soukromého. Mezinárodní právo soukromé by tedy nemělo plnit funkci filtru zabraňující právnímu uznání platnosti polygamního manželství a tímto znemožnit přiznání postavení azylanta (manžela) za účelem sloučení rodiny. Pro účely osobního statutu cizince platí, že zákonnými manžely (manželkami) jsou všechny osoby, které *lex patriae* za takového považuje a český právní řád tento právní vztah musí respektovat, tedy i § 13 zákona o azylu.

¹¹ Viz. para. 3.1.

¹² KUČERA, Z., *Mezinárodní právo soukromé*, 4. opravené a doplněné vydání, Doplněk, Brno, 1999, str. 183.

¹³ ROZEHALOVÁ, N., TÝČ, V., *Evropský justiční prostor v civilních otázkách*, MU–Brno, 2003, str. 122 a násl.

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ Blíže, KUČERA, Z., *Mezinárodní právo soukromé*, Doplněk, 4. opravené a doplněné vydání, Doplněk, Brno, 1999, str. 186.

3. POLYGAMIE A UPRCHLICKÉ PRÁVO

3.1 ÚMLUVA O PRÁVNÍM POSTAVENÍ UPRCHLÍKŮ

Celá Úmluva o právním postavení uprchlíků (dále jen Úmluva) je koncipována tak, že mezinárodně právní ochrana se odvíjí od právního postavení uprchlíka v zemi pobytu.¹⁶ Výjimku tvoří osobní status uprchlíka, který se řídí vnitrostátními předpisy země jeho domicilu,¹⁷ jestliže domicil nemá, řídí se jeho postavení právem státu jeho pobytu.¹⁸ Práva, která uprchlík dříve nabyt, a která se vztahují k osobnímu postavení, zvláště práva týkající se sňatku, jsou smluvním státem respektována, za předpokladu, pokud je to nezbytné, že to odpovídá formalitám požadovaným zákony tohoto smluvního státu i v případě, že by nebyl uznán za uprchlíka.¹⁹ Článek 12 Úmluvy tak v sobě reflektuje omezení z důvodu veřejného pořádku hostitelské země.

Úmluva o postavení členů rodiny uprchlíka mlčí. Azyl za účelem sloučení rodiny je poskytován státem na základě principu jednoty rodiny, avšak definice rodiny je ponechána v diskreci státu. Většina kontinentálních národních právních úprav, stejně jako azylová legislativa EU, chrání nukleární rodinu.²⁰ UNHCR podporuje širší pojetí rodiny a do pojmu nukleární rodiny zahrnuje i polygamní manželství, jestliže byla platně uzavřena v zemi původu.²¹

Směrnice Rady EU o právu na sloučení rodiny, členské státy vybízí, aby v případě polygamního manželství, pokud již osoba usilující o sloučení rodiny má manžela žijícího s ním na území členského státu, nepovolily sloučení rodiny dalšího manžela.²² Ovšem kvalifikační směrnice, žádné obdobné ustanovení neobsahuje. Za rodinné členy považuje manžela uznaného uprchlíka či osoby požívající subsidiární formy ochra-

ny, pokud rodina již existovala v zemi původu a tento manžel je přítomný na území stejného členského státu.²³

3.2 § 13 ZÁKONA O AZYLU – SPRÁVNÍ UVÁŽENÍ A NEURČITÉ POJMY SPRÁVNÍHO PRÁVA²⁴

Azyl za účelem sloučení rodiny je oprávněním státu, které je postaveno na neurčitěm pojmu správního práva v případě hodném zvláštního zřetele. Doktrína správního práva rozlišuje mezi správním uvážením a neurčitými pojmy správního práva. Neurčitý pojem správního práva je takový pojem, který není blíže obsahově vymezen ani jinými normami správního práva (např. veřejný zájem, veřejný pořádek, případy vhodné zvláštního zřetele), jehož obsah musí posuzovat správní orgán případ od případu na základě komplexního posouzení dané situace. Rozhodnutí je potom založeno na faktu, zda je obsah neurčitého pojmu v daném případě naplněn či nikoliv. Je-li naplněn musí správní orgán dále postupovat tak jak předpokládá právní norma.²⁴

Podstatné je, že myšlenkový postup správního orgánu je jak v případě aplikace diskrece, tak v případě naplnění neurčitého právního pojmu totožný. V úvaze orgánu aplikujícím právo musí být zohledněn zejména účel principu jednoty rodiny a právo cizince na rodinu a rodinný život.

Správní orgán je omezen v rozsahu správního uvážení všemi relevantními právními normami, principy a hodnotami, které souhrnně vytvářejí kritéria, podle nichž a v jejichž rámci se může uskutečnit volba.

Proto správní orgán ve svém odůvodnění rozhodnutí o azylové žádosti v případě polygamního manželství musí jasně stanovit a obhájit užitá kritéria při poměrování mezi zájmy individuálními a veřejnými.

¹⁶ JÍLEK, D., Hmotně a procesně právní závazky mezinárodního práva uprchlického, in: ČEPELKA, Č., JÍLEK, D., ŠTURMA, P., *Azyl a uprchlictví v mezinárodním právu*, MU-Brno, 1997, str. 66.

¹⁷ Dle Blackova právního slovníku je domicil trvalé bydliště, sídlo, zákonný domov osoby. Místo, kde má člověk svůj opravdový, ustálený a trvalý domov a hlavní bydliště a kam, kdykoli je nepřítomen, má úmysl se vrátit. *Blackův právní slovník*, Victoria Publishing, 6. vydání, 1990.

¹⁸ Článek 12 Úmluvy o právním postavení uprchlíků v oficiálním překladu uveřejněném ve sbírce zákonů ČR nemluví o domicilu, ale o zemi původu.

¹⁹ Srov. čl. 12 Úmluvy o právním postavení uprchlíků.

²⁰ Srov. Směrnice Rady 2003/86 EC z 22. 9. 2003, Směrnice Rady 2004/83/EC z 29. 4. 2004, § 13 zákona č. 325/1999 Sb.

²¹ Types of family reunification promoted by UNHCR, 5.(a)(i), UNHCR GUIDELINES ON REUNIFICATION OF REFUGEE FAMILIES (July 1983).

²² Kapitola II, čl. 4 odst. 4 Směrnice Rady 2003/86/ES ze dne 22. září 2003 o právu na sloučení rodiny.

²³ Čl. 2(h) Směrnice Rady 2004/83/EC z 29. 4. 2004.

²⁴ § 13 Azyl za účelem sloučení rodiny

(1) Rodinnému příslušníkovi azylanta, jemuž byl udělen azyl podle § 12 nebo § 14, se v případě hodném zvláštního zřetele udělí azyl za účelem sloučení rodiny, i když v řízení o udělení azylu nebude v jeho případě zjištěn důvod pro udělení azylu podle § 12.

(2) Rodinným příslušníkem se pro účely sloučení rodiny podle odstavce 1 rozumí

- a) manžel azylanta
- b) svobodné dítě azylanta mladší 18 let, nebo
- c) rodič azylanta mladšího 18 let.

3) Předpokladem udělení azylu za účelem sloučení rodiny manželu azylanta je trvání manželství před udělením azylu.

²⁵ Srov. PRŮCHA, P., *Základní pojmy a instituty správního práva*, MU-Brno, 1998, str. 290.

Neboli zdůvodnit respektování či nerespektování polygamie na území České republiky oproti právu jedince na rodinný život a právu nebýt diskriminován.

ZÁVĚR

Je-li účelem práva chránit fungující společenské vztahy, je pak na výsost žádoucí, aby existence rodiny byla otázkou faktu, která musí být zodpovězena případ od případu. Efektivní polygammí manželství, legálně založené v zemi původu uprchlíka, by mělo být hostitelským státem akceptováno jako legitimní rodinný vztah, který je hoden právní ochrany.

Kdo je považován za manžela určí *lex patriae* uprchlíka. Paragraf 13 zákona o azylu musí tuto právní skutečnost respektovat a za manželství považovat všechna platně uzavřená manželství v zemi původu. Naplnění neurčitěho pojmu *v případě hodném zvláštního zřetele* se řídí určitými pravidly. Správní orgán musí respektovat právo cizince na rodinný život, vycházet z Úmluvy o právech dítěte a jiných relevantních ustanovení mezinárodního práva. Ochrana veřejného pořádku neobstojí proti fungujícímu vícečlennému rodinnému svazku. Či stojí opravdu existence polygammího manželství proti zájmům státu? Jestliže ano, proti jakým a jaké kritérium bude vzato při výběru manžela? První manželství, poslední manželství, síla vztahu?